

schon Mauerwerks entdeckt, welche die Bildung der Vorstellung von dem ursprünglichen romanischen Bau, der offensichtlich schon aus dem 11. Jahrhundert stammt, ermöglichen. Es handelte sich um eine einschiffige Kirche mit dem Turm in der westlichen Fassade und wahrscheinlich mit einer Apsis im Osten. Die romanische Kirche wurde wahrscheinlich um die Hälfte des 14. Jahrhunderts erweitert. Das Schiff wurde vergrößert und ein heute nicht erhaltener Anbau bei dem Nordflügel des Schiffes erbaut. In der Zeit der Spätgotik wurden in dem an der Süd- und Nordseite neue Fenster durchbrochen. Sehr bedeutungsvoll war der Barockumbau der Kirche, in dessen Rahmen ein neuer Ostabschluss erbaut wurde und mit dem Aufbau des Chorumganges gerechnet wurde. Dieser Umbau wurde vom Bauherrn Graf Jan Jindřich von Bissingen in der Zeit des Spätbarocks durchgeführt. In diese Etappe gehört auch der Aufbau zweier Kapellen, des Oratoriums und der Vorhalle mit einem architektonisch reichen Portikus. Zur letzten Herrichtung der Kirche kam es in den Jahren 1861-1862 im pseudoromanischen Geist, als die Fenster im Schiffe und Turm hergerichtet wurden.

ABBILDUNGEN

1: Kirche der Erhebung des hl. Kreuzes in Pyšely, schematische Darstellung der Bauentwicklung der Kirche. Schwarz gelesenes romanisches Mauerwerk, schraffiert gotisches, weiss barock und späteres. Gedachter Schnitt ist im Niveau knapp unter dem Terrain geführt. Für Einzeichnung wurde der Grundriss in SP XXVIII, Seite 126 benützt. Eingezeichnet von P. Kroupa.
2: Kirche der Erhebung des hl. Kreuzes in Pyšely, Nordwand des Schiffes, Fundsituation nach Abnahme der oberen Putzschichten. 1 - romanisches Mauerwerk, 2 - gotisches Mauerwerk, 3 - Öffnung mit Gewände, 4 - Fensteröffnung, 5 - enthüllter (spätromanischer) Eingang, 6 - Barockmauerwerk, 7 - Fensteröffnungen aus dem romantischen Umbau mit anliegendem Mauerwerk, 8 - Abdruck des gotischen Anbaues, 9 - vorausgesetzte Grenze des romanischen und gotischen Mauerwerks. Eingezeichnet von P. Kroupa.

3: Kirche der Erhebung des hl. Kreuzes in Pyšely, Nordwand des Schiffes, Flächen der gotischen Putze mit Abdrücken nach untergegangem Anbau mit erhaltenem grob angeworfenen gotischen Innenputzen. (Lichtbild P. Kroupa.)

4: Kirche der Erhebung des hl. Kreuzes in Pyšely. Südteil der Westwand der Kirche, sichtbare Fuge das romanische Mauerwerk (links) von dem gotischen (rechts) trennend. Lichtbild P. Kroupa.

5: Kirche der Erhebung des hl. Kreuzes in Pyšely, Südwand des Schiffes, Fundsituation nach Abnahme oberer Putzschichten. 1 - gotisches Mauerwerk, 2 - Barockmauerwerk, 3 - gotische Fensteröffnung, 4 - Kante des linken Gewändes der spätgotischen Fensteröffnung, 5 - Ziegelmauerwerk, 6 - nachträglich eingemauertes Granitglied, 7 - Fensteröffnungen aus dem romantischen Umbau mit anliegendem Mauerwerk. Eingezeichnet von P. Kroupa.

6: Kirche der Erhebung des hl. Kreuzes in Pyšely, Südwand des Schiffes, Gewändebruchstück des gotischen Spitzbogenfensters. Lichtbild P. Kroupa.

7: Kirche der Erhebung des hl. Kreuzes in Pyšely, Skizze der Ostfassade. 1 - eingemauerte Durchgänge, 2 - abgehaunene Gewölbeausläufer, 3 - Viertelpfeiler, 4 - abgerissene Wandausläufer. Eingezeichnet von J. Žižka.

8: Kirche der Erhebung des hl. Kreuzes in Pyšely, Nordwand des Schiffes, Gewändebruchstück des gotischen Einganges in den Anbau, in der Einmauerung der Anlauf der Archivolte des Bruchstückes eines spätgotischen Fensters. (Lichtbild P. Kroupa.)

9: Kirche der Erhebung des hl. Kreuzes in Pyšely, Nordwand des Schiffes, wahrscheinlich ein spätgotisches Portal ausgebaut im romanischen Mauerwerk. (Lichtbild P. Kroupa.)

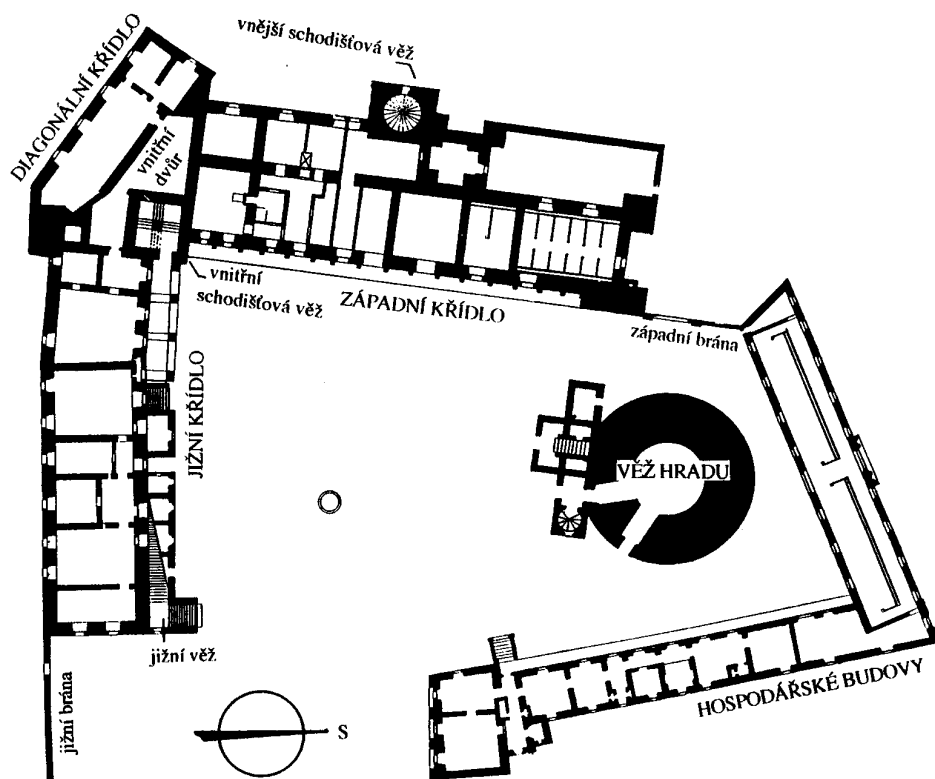
10: Kirche der Erhebung des hl. Kreuzes in Pyšely, teilweise enthülltes Portal in der Nordwand des Schiffes. Lichtbild P. Kroupa.

STAVEBNÍ VÝVOJ BŘECLAVSKÉHO ZÁMKU

DAGMAR ČERNOUŠKOVÁ,
PAVEL BORSKÝ, KAREL MARÁZ

Objekt zámku je situován v severozápadní části Břelavi při Mlýnském náhonu mezi slepými rameny řeky Dyje. Dispozici ve tvaru písmene „L“ tvoří dvě dvoupatrová křídla. K jihozápadnímu vrcholu dispozice přiléhá z vnější strany přízemní jednotraktové diagonální křídlo. Jižní (vstupní) křídlo je jednotraktové. Průčelí do nádvoří má v přízemí zčásti otevřenou a částečně slepou arkádu, v patře je arkádová lodžie. Západní křídlo je dvoutraktové a k jeho západní straně přiléhá vnější schodišťová věž. Na nádvořním průčelí je po celé délce v patře vyložena na krakorcích arkádová lodžie. Obě křídla spojuje vnitřní schodišťová věž.

Stavebně historický průzkum zámku, provedený v březnu až květnu 1993, značně upřesnil a doplnil výsledky dosud jediné stavební analýzy objektu z roku 1978.¹⁾ Podle publikovaných závěrů²⁾ vznikl zámek ve dvou po sobě následujících stavebních etapách v poslední čtvrtině 16. století. Současný vzhled stavby pak udala stavební fáze z počátku 19. století provedená v romantizujícím novogotickém duchu. L. Nechvátalem je do první renesanční stavební etapy řazeno západní křídlo s vnitřní schodišťovou věží při průčelí, na níž navazuje lodžie vyložená na masivních krakorcích. Stavebníkem tohoto křídla měl být Jan mladší ze Žerotína. Jeho syn Ladislav Velen měl v další renesanční fázi přistavět kolmé jižní křídlo opatřené arkádou na pilířích. Dispozice ve tvaru písmene „L“ měla být

Obr. 1: Půdorysné schéma zámku (dle Augusta Prokopa)

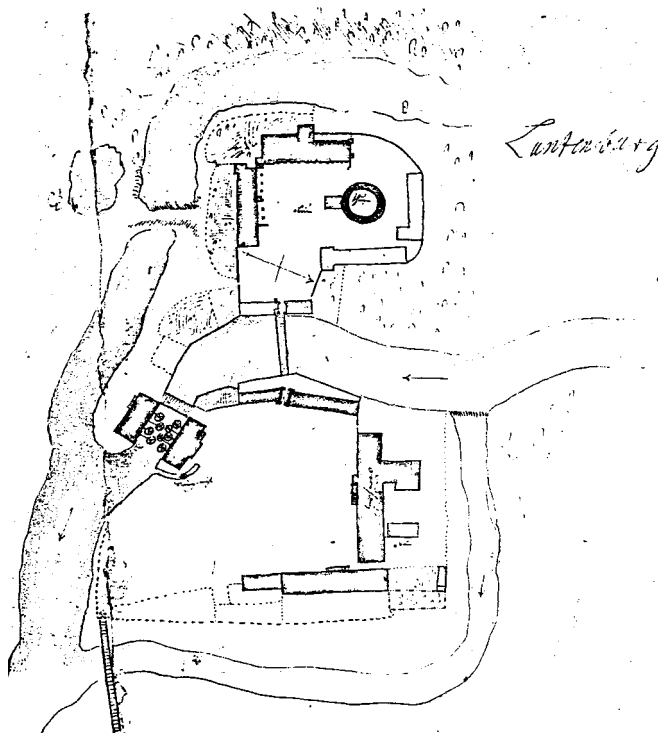
v této fázi doplněna diagonálním křídlem a k průčelnímu křídlu měla být při jeho odvrácené straně přistavěna mohutná hranolová věž se širokým točitým schodištěm. Vedle dílčích úprav v 17. a 18. století došlo na počátku 19. století k přefasádování celé stavby a k západnímu křídlu byly přistavěny nárožní hranolové vížky. U vnitřní schodišťové věže, jižní věže i vnější schodišťové věže byly dozděny atikové štíty s ochozy a arkýřky, napodobujícími romantické ruiny.

Jak bylo zjištěno v letech 1970 a 1977 při archeologickém výzkumu torza obytné věže hradu na nádvoří zámku, byl zámek založen na vrstvách navážek mocných až čtyři metry, které překryly mladohradištní horizont hradu Břetislava i mladší stavbu Konstancie.³⁾ Přesnější lokalizace obou staveb však nebyla dosud provedena,⁴⁾ a tak zůstává možnost bezprostřední návaznosti zámku na středověkou dispozici stále hypotetická. Na základě statických sond provedených v západním křídle zámku v roce 1991 však bylo prokázáno, že cihlové zdivo křídla spočívá na lomovém zdivu, sestupujícím do hloubky až pět metrů pod současný terén a ukotveném na dubových pilotech.⁵⁾ Rovněž nepravidelný půdorys západního dvoutraktu a existence mezi-patra by snad také svědčily pro starší zástavbu na místě tohoto křídla.⁶⁾ Při stavebněhistorickém průzkumu v roce 1993 bylo zjištěno, že přibližně čtvercová prostora s nápadně silným obvodovým zdívem v mezipatře západního křídla (MZ1), uzavírající jeho zadní trakt, je na všech stranách oddělena spárami. Zdivo prostory, související snad s původní věží renesančního křídla (?), jehož obě dochované věže jsou mladší nebo s ještě středověkou dispozicí, bylo při dalších úpravách redukováno na bloky při nárožích.⁷⁾

Dochovaná architektura západního křídla zámku je výsledkem první renesanční stavební etapy kladené do 40. let 16. století⁸⁾ a spojované s Žerotíny, kteří nedlouho předtím břeclavský hrad definitivně získali od Jana Skály z Doubravky. Novými majiteli se stali bratři Jan, Bartoloměj a Karel ze strážnické větve rodu.⁹⁾ Žerotínové pak skupováním okolních statků vytvořili velké panství.¹⁰⁾ Jan mladší ze Žerotína odkázal břeclavské panství roku 1582 svému synovi Ladislavu Velenovi, pozdějšímu známému vůdci moravských stavů při stavovském povstání.¹¹⁾ I když byl Ladislav Velen dobovými prameny nazýván „Břeclavský“ (Lumpenburger), nevěnoval tomuto panství příliš pozornosti a správu přenechal svým úředníkům - Janovi Goliovskému z Oupolna a Fridrichovi z Rendorfu (1594), Baltazaru Šimonskému ze Šimony a Bogdunčovic (1612), Ondřeji Ledenickému z Ledenic na svobodném dvoře v Bílovicích (1614) a Jiřímu Mořickému z Mořic (1616).¹²⁾

Na počátku třicetileté války byl zámek přepaden císařským vojskem generála Dampierra. K prvnímu přepadení došlo 15. září 1619, ale císařští byli tehdy překvapeni výpadem břeclavské posádky. O pět dní později však břeclavský zámek dobyli a vypálili Břeclav, Starou Břeclav a Lanžhot.¹³⁾

Po porážce stavovského povstání Ladislav Velen uprchl do ciziny. Odhad konfiskovaného břeclavského panství byl proveden 10. ledna 1623 na příkaz kardinála Ditrichštejna Fridrichem z Vlašimi, Janem Matyášem z Matyášovic a Jiřím Pfefferkornem z Ottopachu. U zámku se zmiňuje zahrada, mlýn, pivovar a samotný zámek byl „od kamene dobře vystavený“.¹⁴⁾

L. OMNITZ, 1840

Obr. 2: Plán zámku z Württemberské knihovny ve Stuttgartu.

Roku 1628 získala břeclavské panství se zámek podle rezoluce dvorské komory ze 17. srpna 1624 hraběnka Estera z Megau za 190 000 zlatých.¹⁵⁾ Její dcery, Estera Barbora hraběnka z Oppersdorfu, Anna Zuzana hraběnka Kuhnová a Kristina Alžběta, svobodná paní Teufflinová, rozené z Megau odprodaly roku 1636 Břeclavsko včetně zámku za 240 000 moravských zlatých hraběti Jakubovi Kühnovi z Belassy,¹⁶⁾ který již roku 1638 panství za 250 000 zlatých odstoupil knížeti Karlu Eusebiovi z Lichtenštejna.¹⁷⁾

Za tureckých vpádů v 17. století byla Břeclav značně zničena, o čemž svědčí výsledky druhé lánové vizitace, z jejíhož protokolu, který byl podepsán 27. května 1673, se dozvídáme i některé údaje o zámku. Při konsignaci komínů v roce 1671 bylo ve dvou od sebe odlišných zněních (14. 4. a 16. 6.) uvedeno v zámku dvanáct používaných a dvanáct nepoužívaných komínů.¹⁸⁾

Roku 1751 byla Břeclav připojena do fideiskomu lichtenštejnského primogenitury. Protože rezidenčním sídlem Lichtenštejnů byly Valtice, ztratil břeclavský zámek svou původní funkci a sloužil pouze jako sídlo patrimoniálních úřadů, úřadů lesních a poskytoval ubytování předním vrchnostenským úředníkům. V jeho areálu sídlil i okresní soud, četnictvo a „pod věží od lesa“ byla věznice.¹⁹⁾ Za Lichtenštejnů získal zámek svou současnou podobu. Později byly provedeny jen účelové úpravy, které neměly vliv na výraznou proměnu stavby. Jen namátkou jmenujme např. postavení nové ohradní zdi při zámku (1877), obnovovací práce v obytných místnostech c.k. policie (1878), adaptace stavební kanceláře a současně bytu stavebního úředníka (1880), čištění a bílení předsíní, kuchyně a rohového pokoje paní Steinerové (1880), zvětšení zdi při c. k. vězení

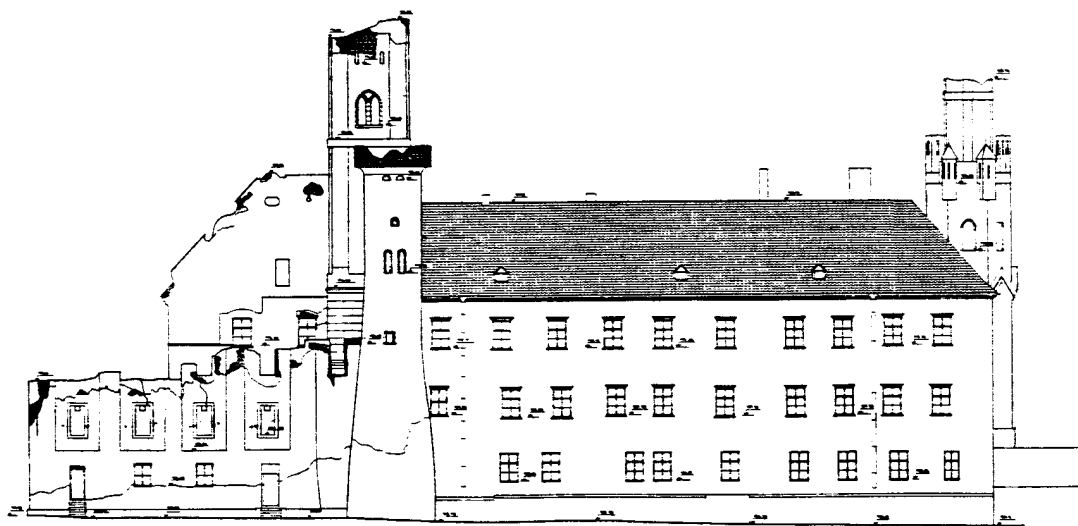
Obr. 3: Břeclavský zámek, pohled severní, jižní, západní a východní. Zaměření vypracoval INTERPROJEKT Praha v dubnu 1978.

a omítnutí dvorní zdi (1884).²⁰⁾

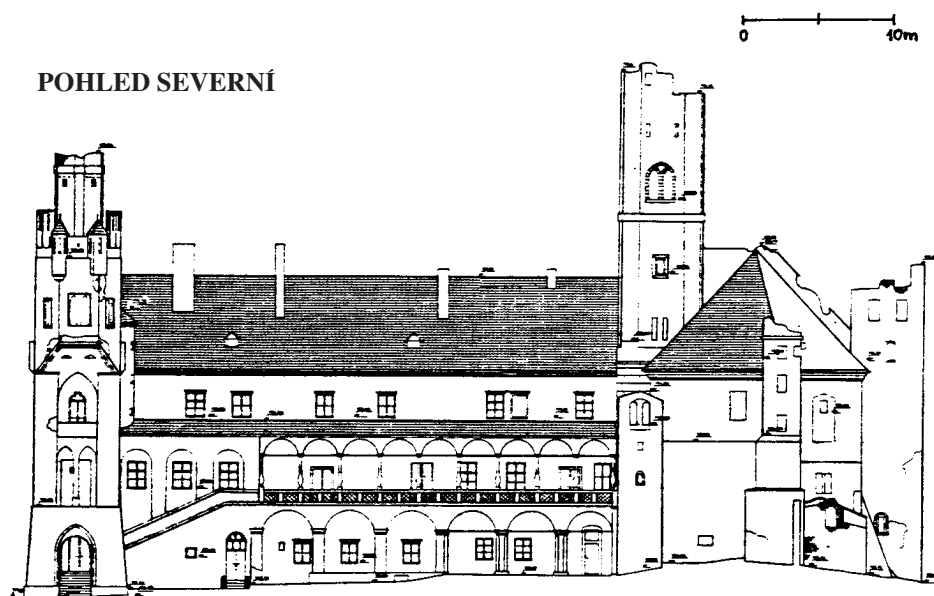
Majitele změnil zámek až roku 1945, kdy připadl československému státu. Za druhé světové války utrpěl škody při bombardování a při osvobozovacích bojích, kdy zámek obsadilo nejprve sovětské vojsko a pak československá armáda. Přibližně od září 1945 byl objekt opuštěn.²¹⁾ V letech 1948 až 1949 se začalo s opravami zámku. Jednalo se především o novou fasádu, kterou provedla firma Němec z Poštorné,²²⁾ opravu vadného zdíva atiky a cimbuří, střešní krytiny, částečnou výměnu oken a dveří, zřízení sociálního zařízení v jižní věži a přestavbu řady příček.²³⁾ V roce 1968 byl zámek předán útvaru Pohraniční stráž MeNV Břeclav.²⁴⁾ O dva roky později bylo započato s necitlivou adaptací torza věže hradu královny Konstancie. V současné době je zámek majetkem města, již několik let je zcela vyklizen a je v dezolátním stavebnětechnickém stavu.

Z rekonstrukce stavebního vývoje západního renesančního křídla vyplývá, že přední trakt přízemí byl rozdělen na čtyři prostory příčkami mezi dnešními místnostmi Z109 a Z108, Z106 a Z105, Z103 a Z102. Prostory Z109 s intaktní renesanční klenbou byla se zadním traktem spojena nově odkrytým pískovcovým portálem s půlkruhovým záklenkem a okosem, který byl osazen do široce otevřeného ostění v m. č. Z110. Na tuto prostor v zadním traktu navazovala protáhlá místnost, průběžně zaklenutá původními renesančními klenbami. Další část zadního traktu byla pak značně pozměněna přístavbou hranolové věže s točitým schodištěm (vnější schodišťová věž), k níž došlo asi v 2. polovině 17. století.²⁵⁾ Mohutná věž pohltila část obvodového renesančního zdíva západního křídla, přičemž došlo také ke změnám klenbového systému přilehlého traktu, který byl původně celý zaklenutý ohřebinkovanými klenbami s lunetami. V místech nároží vnější schodišťové věže,

POHLED JIŽNÍ

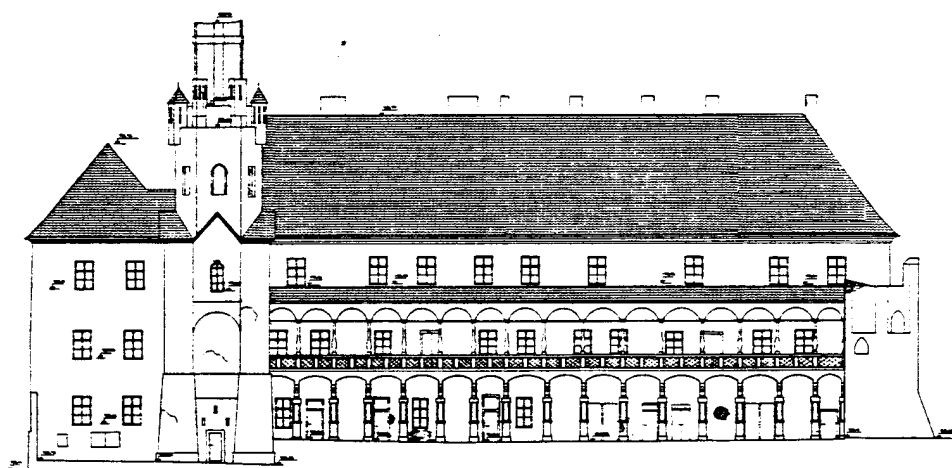

POHLED SEVERNÍ

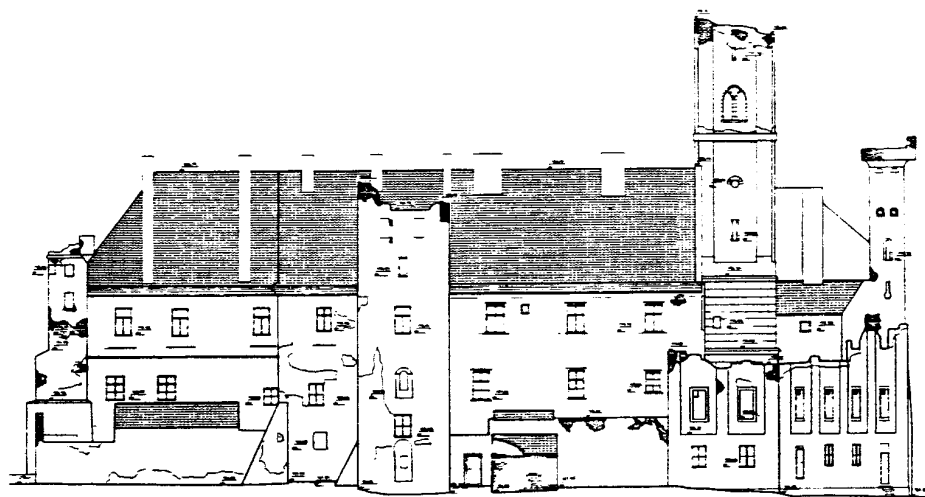

zasahujícího do interiéru traktu, byla prostora Z114 při přístavbě věže přepažena později odstraněnou příčkou,²⁶⁾ která oddělila neporušené renesanční klenby v prostorách Z111, Z112 a Z113 od barokní valené klenby v m. č. Z114, sklenuté současně se stavbou věže, při níž došlo ke stržení renesanční klenby. Na protilehlé straně byla místnost Z114 uzavřena přepážkou, vyzděnou na spáru jako čelo valené klenby. Dostavba vnější schodišťové věže a s ní spojená úprava prostoru Z114 překryla původní uspořádání této části traktu a neumožňuje rekonstrukci původního spojení se zcela oddělenou prostorou v mezipatře. Současně s přístavbou této věže byly oba trakty západního křídla dále přepříčkovány. Do této etapy lze řadit příčky mezi prostory Z111 a Z112. V průčelním traktu se jedná o úsek později z valné části stržené příčky v prostoru Z108 a o příčku mezi prostory Z104 a Z103, která souvisela se zajištěním renesanční klenby mohutným, podél-

POHLED VÝCHODNÍ

POHLED ZÁPADNÍ

ně orientovaným pasem, který vznikl v návaznosti na barokní překlenutí prostor Z102 a Z101, oddělených novodobou příčkou.²⁷⁾ V této etapě byly rovněž zaklenuty prostory Z106, Z107, Z108 a Z110.

Další podstatné úpravy pocházejí až z 19. století. Základní stavební etapa proběhla nejspíše v prvním nebo ve druhém desetiletí 19. století.²⁸⁾ Dílčí zásahy pak následovaly přibližně na přelomu 30. a 40. let a kolem roku 1880.²⁹⁾

Před rokem 1820 byla stejně jako celý zámek přefasádována vnější schodišťová věž západního křídla, spojená ještě v 19. století v úrovni mezipatra průrazem v síle zdiva s prostorem MZ1. V přízemí věže byla prolomena okna, z nichž jedno nepřímo osvětlovalo m. č. Z114. Místnost v mezipatře byla tehdy propojena také s průčelním traktem novým průchodem do m. č. Z104. V obou traktech bylo v 19. století vyzděno několik příček, které znesnadňují rekonstrukci původního renesančního komunikačního

ho systému. Jednoznačněji lze datovat pouze průchod s portálem mezi prostory Z109 a Z110. Původní dispozice zadního traktu vyžadovala další spojení, a to v místnosti Z111 nebo Z112, kde nelze dochované průchody spolehlivě datovat. V průčelním traktu byl z místnosti Z109 proražen dnes zazděný průchod, ústící vedle vnitřní schodišťové věže do dvorku, uzavřeného diagonálním křídlem (J122). Zazděný je také původní průchod z této místnosti do sousední renesanční prostory (dnes m. č. Z106, Z107 a Z108). Dnes rovněž zazděný průchod v další renesanční příčce mezi m. č. Z103 a Z102 byl prolomen asi při vestavění barokní příčky (Z104 a Z103).

V prvním patře západního křídla zůstala renesanční dispozice téměř nezměněna. Ve východní části zadního traktu (Z210) se dochovala zámecká kaple (?) s částečně zachovaným pískovcovým portálem s nadsvětíkem, sklenutá hvězdovou klenbou vytaženou do hřebínků.³⁰⁾ Renesanční klenby byly v tomto traktu v m. č. Z212 nahrazeny při výstavbě vnější schodišťové věže široce valenou klenbou, podepřenou čtvrtobloukem, nasazeným na přízemním polopilířku, přizděném k renesančnímu zdivu průčelního traktu. Strop v sousední prostře Z213, rozdělené současnými příčkami, pochází z 19. století. Renesanční stropní konstrukce průčelního traktu zcela zanikly. Stropy ve východní polovině traktu pocházejí z 19. století a zbylá část traktu byla zcela nově přepatrována. Pouze valenou klenbu v prostře Z204 lze přiřadit ke starším barokním úpravám, souvisejícím s výstavbou věže.

V jednotlivých příčkách patra, které jsou až na výjimky renesanční, byly v některých případech dodatečně prolomeny průchody. Za původní průchod z arkády do patra lze označit vstup do m. č. Z205.³¹⁾ Při průzkumu byl nalezen renesanční portál s rovným nadpražím v m. č. Z207, spojující původně tento sál s místností v zadním traktu. Vedle portálu s profilovaným ostěním, shodným s profilací ostění oken na lodži, byl nalezen ještě mladší, menší otvor se segmentovým záklenkem, nahrazeným později rovným nadpražím. Průchody byly postupně rušeny při barokní adaptaci prostoru při věži. Tehdy snad bylo také proraženo dnes zaslepené okno, které mělo prosvětlovat tuto

Obr. 4a: Půdorys přízemí a mezipatra západního křídla zámku. Označení zdiva: křížkovane šikmo - 1. renesanční fáze (40. léta 16. stol.), křížkovane kolmo - 2. renesanční fáze (2. pol. 16. stol.), šrafovaně - 1. barokní fáze (2. pol. 17. stol.), šrafovaně přerušovanou čarou - 2. barokní fáze (2. čtvrtina 18. stol.), šrafovaně dvojitou čarou 1. fáze novogotických úprav (1800 - 1820), tečkovaně - 2. fáze novogotických úprav (2. pol. 19. stol.), bíle - 20. století.

prostoru. Obě okénka při plášti točitého schodiště byla prolomena až na počátku 19. století a ve 20. století.

Renesanční členění 2. patra západního křídla zůstalo rovněž téměř beze změn. Stropy v celém patře však pocházejí až z úprav prováděných v 19. století.³²⁾

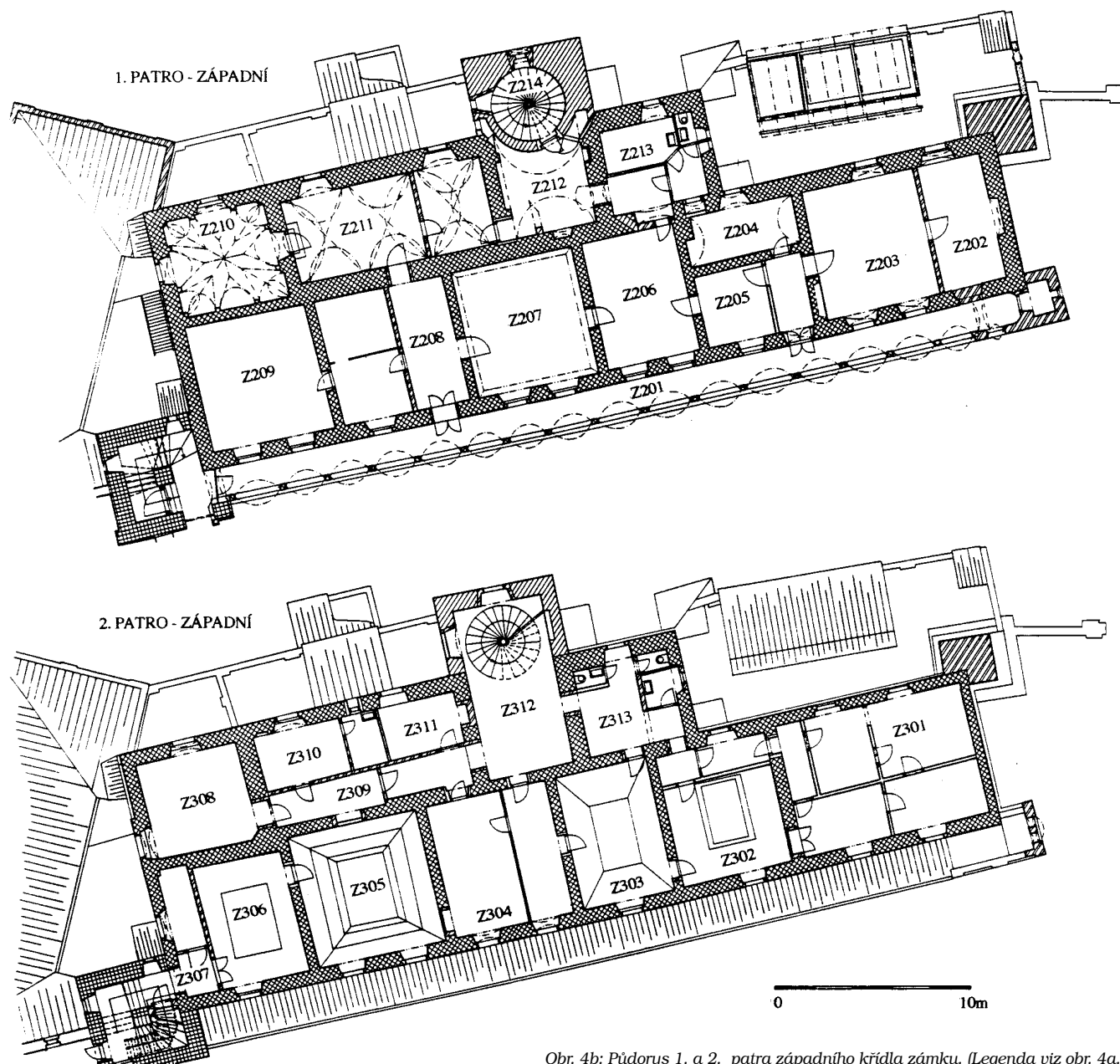
Fasády celého křídla, ukončené novodobě opravovanými korunními římsami z přelomu 17. a 18. století, zásadně pozměnila novogotická úprava z počátku 19. století, při níž byly k nárožím křídla přistavěny také hranolové vížky s nepravidelně ukončenými atikami, které napodobovaly ruiny středověkého hradu. Věžice při průčelí křídla byla založena jako dutá, s prostorou v úrovni přízemí přístupnou zvenčí. Také zadní vížka byla asi přístupná alespoň z úrovně 2. patra vysokým průchodem v severozápadním koutě m. č. Z301.

Na ni navazovala brána s lomeným záklenkem.³³⁾ Pokračování ohradní zdi, k níž byl připojen současný, dnes

však zbořený přístavek, pochází pravděpodobně až z doby kolem roku 1880, kdy zadní fasádu křídla opravoval Jakub Oslzlý z Bílovic.³⁴⁾ Z této doby pocházejí i dva opěrné pylony. Další pylon u vnější schodiškové věže i ohradní zeď na opačné straně pocházejí z 20. století. Horní část věže nad korunní římsou křídla byla postavena až při úpravách na počátku 19. století.

Renesanční ostění a parapetní římsy oken na fasádě nebyly rozsáhleji upravovány. Fasády byly procleněny kordonovou římsou a dosud patrným ležénovým rámováním. Přesněji nelze datovat úpravy oken ve 2. patře křídla, které rámcově spadají do 19. století. Zejména v jednotrakové části křídla byla okna na odvrácené straně fasády původně podstatně vyšší, zaklenutá hrotitě nebo ukončená lomeným záklenkem o dvou přímkách.³⁵⁾ Okna byla ukončena v úrovni přenesených renesančních parapetních říms.³⁶⁾

Na průčelní fasádě západního křídla došlo v 19. stole-

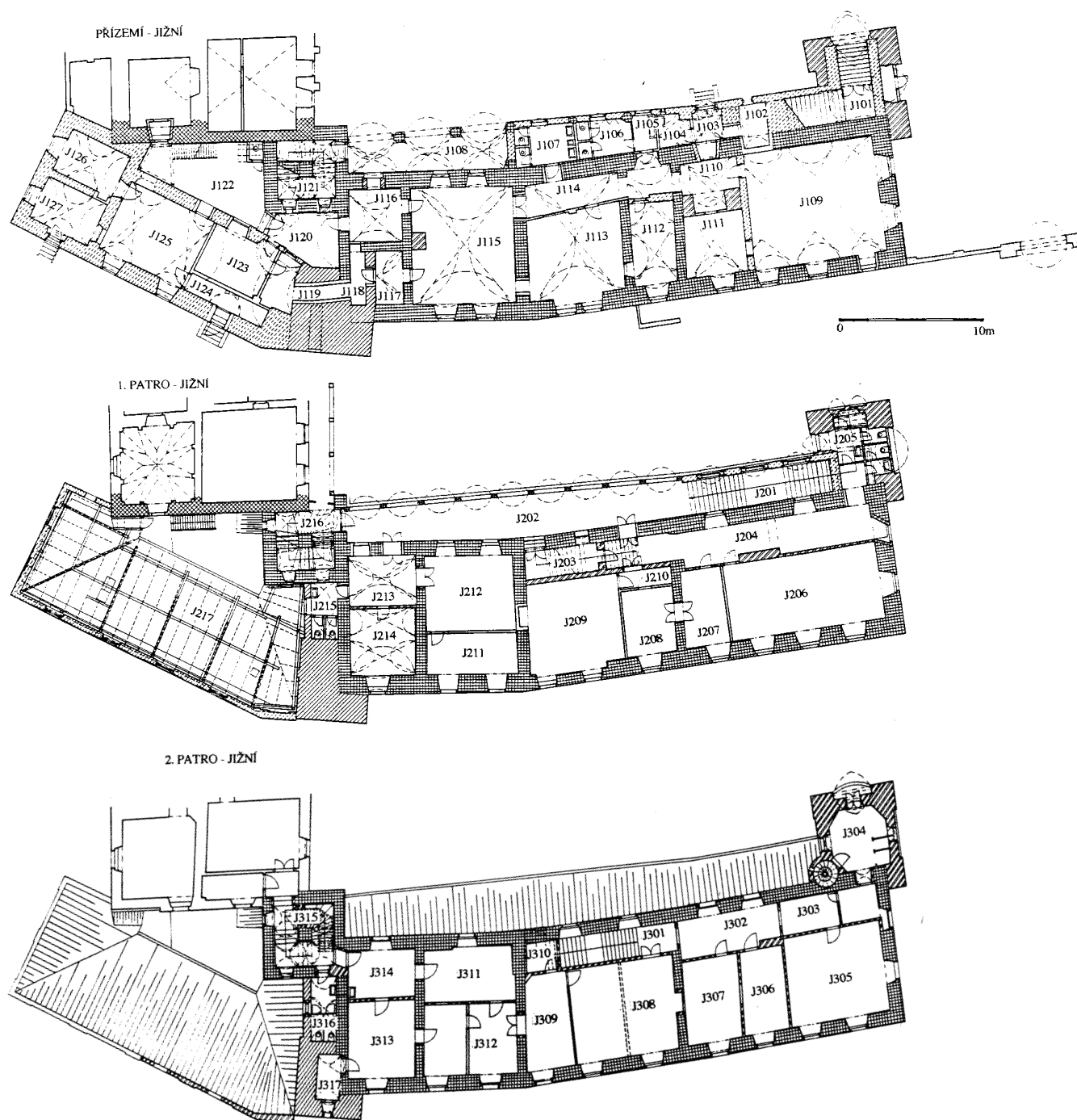

Obr. 4b: Půdorys 1. a 2. patra západního křídla zámku. (Legenda viz obr. 4a.)

tí rovněž k několika změnám. Krakorce, nesoucí vyloženou renesanční lodžii, jsou podepřeny přízedními polygonálními polopilíři, z nichž pouze dva po stranách průčelí, provedené v pískovci, jsou původní. Přístavba nárožní věžice znemožňuje rekonstrukci původního vzhledu lodžie, která byla při tomto nároží patrně rozšířena do podoby ryzalitu, jak o tom svědčí příčně orientovaný výběh podklenutí, nasazený na posledním pískovcovém polopilíři.³⁷⁾ Při přístavbě věžice došlo také v úrovni lodžie k zazdění renesančního okna v m. č. Z202.

Jižní křídlo zámku, včetně vnitřní schodišťové věže,³⁸⁾ vzniklo v druhé renesanční etapě, snad po polovině 16. století. Tato stavební fáze určila dispozici jednotraktového dvoupatrového zámeckého křídla, která v jednotlivých patrech nebyla pozdějšími úpravami výrazněji pozměněna. Jižní křídlo je ve střední části podsklepeno. Jednotný, valeně zaklenutý sklep, rozdělený novými příčkami, byl původně přístupný z odvrácené strany křídla. Přízemí křídla je renesančními příčkami rozděleno na tři větší a řadu men-

ších prostor. Ve většině z nich se zachovaly původní ohřebíkové klenby s lunetami. Dílčí změny v půdoryse pocházejí až z 2. poloviny 17. století, kdy byly v souvislosti s úpravami sousedního křídla vyžděny další příčky (především mezi prostory J110, J111 a J109). V této příčce byl během úprav v 19. století prolomen dnes zazděný průchod. Tehdy byl také pozměněn klenební systém v chodbě, v prostorách J110 a J114. Prostory J110 a J111 oddělily bloky zdiva, nesoucí mohutný klenební pas. Pasy podpíraly také renesanční klenbu v chodbě, kde byl do původní klenby proražen obdélníkový otvor. Ke křídlu byla přistavěna arkáda, nesená v přízemí okosenými pilíři. Navazovala na vnitřní schodišťovou věž, která byla původně přístupná z úrovně přízemí arkády portálem s profilovanou římsou. Schodiště ve věži bylo osvětleno šikmo nad sebou proraženými okénky s pravoúhlým okoseným ostěním. V úrovni přízemí bylo jižní křídlo původně přístupné vstupem při patě vnitřní schodišťové věže a přibližně v polovině délky křídla vstupem se širokým, otevírajícím se

Obr. 5: Púdorys prízemí, 1. a 2. patra jižního křídla zámku. Označení zdiva: křížkovaně šikmo - 1. renesanční fáze (40. léta 16. stol.), křížkovaně kolmo - 2. renesanční fáze (2. pol. 16. stol.), šrafovaně - 1. barokní fáze (2. pol. 17. stol.), šrafovaně přerušovanou čarou - 2. barokní fáze (2. čtvrtina 18. stol.), šrafovaně dvojitou čarou 1. fáze novogotických úprav (1800 - 1820), tečkovaně - 2. fáze novogotických úprav (2. pol. 19. stol.), bíle - 20. století.

ostěním.³⁹⁾

V 1. a 2. patře křídla nebyla renesanční dispozice při dalších úpravách výrazněji změněna. Zejména v 19. století však byly podstatně změněny interiéry. V 1. patře jsou zaklenuty renesanční klenbou pouze prostory J213 a J214.

Složitějším stavebním vývojem prošly prostory v jižním křídle, navazující na vnitřní schodišťovou věž a samotná arkáda, ukončená jižní věží se schodištěm. K jihozápadnímu nároží jižního jednotraktu byla asi ve 2. polovině 17. století přistavena kónická nárožní věž.⁴⁰⁾ Pravděpodobně se jednalo o statické opatření, s nímž souviselo vestavění příčky mezi prostory J117 a J118 a zaklenutí prostory J117. Na fasádě tak bylo v úrovni přízemí zaslepeno po-

slední renesanční okno před nárožím křídla. Nárožní věž byla založena na přibližně čtvercové základně tak, že obemykala renesanční nároží, od něhož byla zčásti oddělena spárou. V přízemí byl interiér přístupný původním, dnes zazděným vstupem vedoucím do úzké chodby, směřující do malého čtvercového jádra věže, propojeného roznášecími pasy.⁴¹⁾ Při současné úpravě bylo jádro věže začleněno do proražené chodby, spojující diagonální trakt s jižním renesančním křídlem.⁴²⁾ Ještě před přístavbou diagonálního křídla byla věžice spojena s vnitřní schodišťovou věží prostorou v úrovni 2. patra, jejíž vnější obvodové zdivo bylo vyneseno v lici zdi patrným půlkruhovým pasem.⁴³⁾ Tato prostora J316 byla původně průchozí. Byla přímo spoje-

ná s renesančním schodištěm vnitřní schodišťové věže a z ní se vstupovalo dnes zaniklým průchodem do m. č. J314 nebo J313 ve 2. patře renesančního křídla.⁴⁴⁾

Původní rozsah a uzavření arkády při jižním křídle není při současném stavu objektu zjištělný. Arkáda je zakreslena ještě jako otevřená na plánu zámku z 18. století, kde je ukončena příčkou. Arkáda však nebyla uzavřena jižní věží, jak soudí L. Nechvátal, a k zazdění několika oblouků nedošlo v polovině 17. století, ale přibližně o století později, snad ve 2. čtvrtině 18. století, kdy vznikl diagonální trakt, spojující jižní a západní křídlo dispozice.⁴⁵⁾

Se zazděním arkády je spojen vznik schodiště a jádra jižní věže, upravené stejně jako nárožní věžice při protilehlém nároží křídla za novogotické přestavby zámku v prvních dvou desetiletích 19. století. Rovněž horní část vnitřní schodišťové věže byla přibližně od úrovně prostory J316 v 19. století zcela přestavěna a vybavena atikovými štíty.⁴⁶⁾

Do stavební fáze, současné s úpravami arkády při jižním křídle a se stavbou jižní věže a schodiště do 1. patra křídla, lze klást také diagonální trakt, spojující jižní a západní křídlo a vymezující lichoběžníkový dvorek.⁴⁷⁾ Obvodové zdivo diagonálního křídla bylo přizděno na spáru k nárožní kónické věži při jižním renesančním křídle a na protilehlém konci traktu byla rozšířená část tohoto křídla přičleněna k nároží zadního traktu západního křídla. Diagonálně situovaná přístavba byla rozčleněna a zaklenuta podle jednotného plánu. V její průčelní zdi, navazující na průčelí jižního křídla, byly původně dva vstupy. V dnešním atikovém štítě, o který se opírá pultová střecha, jsou prolomena obdélná (dnes slepá) okna s plochými štukovými šambránami. Pozůstatky dřevěných rámů v oknech však dokazují, že diagonální křídlo bylo původně patrové, překryté zřejmě sedlovou střechou. Nejpozději na počátku 19. století bylo patro strženo a koruna zachované průčelní zdi byla nadezděna a nepravidelně ukončena. Okna průčelí byla zaslepena a o průčelní zeď byla opřena pultová střecha.

Stavební vývoj zámku v Břeclavi lze shrnout do pěti základních stavebních etap. Nejstarší částí dispozice je západní dvoutraktové křídlo ze 40. let 16. století, které snad navazovalo na starší středověkou dispozici.⁴⁸⁾ V druhé renesanční fázi ve 2. polovině 16. století vzniklo jižní křídlo zámku s vnitřní schodišťovou věží. Ve 2. polovině 17. století byla k západnímu křídlu přistavěna vnější schodišťová věž s točitým schodištěm a nároží jižního křídla zpevnila kónická věž, spojená v úrovni 2. patra s vnitřní schodišťovou věží. Ve 2. čtvrtině 18. století byla zazděna arkáda při jižním křídle a ke křídlu byla připojena jižní věž se schodištěm. Jižní a západní křídlo zámku bylo v této fázi spojeno s diagonálním křídlem. V prvním dvacetiletí 19. století byl zámek novogoticky upraven. Autorství vydařené a citlivé proměny renesanční architektury však nelze s určitostí připsat ani J. Hardtmuthovi, jak se o to pokusil M. Zemek a L. Nechvátal,⁴⁹⁾ ani M. Wingelmüllerovi,⁵⁰⁾ i když návrh z lichtenštejnské stavební kanceláře nepochybně pochází.⁵¹⁾

POZNÁMKY

- 1) M. Zemek, L. Nechvátal, Břeclav - zámek. Stavebně historický průzkum. Strojopis. Brno 1978.
- 2) M. Zemek, L. Nechvátal, Vývoj břeclavského zámku, Jižní Morava 16, 1980, s. 90-107.
- 3) E. Kordiovský, J. Unger, Mladohradištní a středověké nálezy na břeclavském zámku, Přehled výzkumů 1971, s. 101; E. Kordiovský, Počátky Břeclavi ve světle historických pramenů, Malovaný kraj VII, č. 5, s. 4,5,8; č. 6, s. 5 a E. Kordiovský, Břeclavský zámek (archeologické nálezy). Mikulov 1987.

- 4) Z. Měřinský, Přehled dosavadních výzkumů fortifikací 11. až poč. 16. století na Moravě a ve Slezsku (hradiska a hrady), Archaeologia historica 6, 1981, s. 147-197; Z. Měřinský, M. Pláček, Nástin vývoje hradní architektury vrcholného středověku na Moravě a ve Slezsku do období husitských válek, Archaeologia historica 13, 1988, s. 217-249. E. Kordiovský na základě sondáže z r. 1977 připouští, že jižní zámekské křídlo snad bylo částečně založeno na zásypu hradního příkopu. Viz E. Kordiovský, Břeclavský zámek (archeologické nálezy). Mikulov 1987, s. 5.
- 5) Za informace o těchto již částečně zasypaných sondách děkujeme PhDr. Klanicové z Regionálního muzea v Mikulově.
- 6) V těchto souvislostech je zajímavé tvrzení K. Hösse, že z raněstředověkého hradu zůstala obytná věž a palácová stavba a že Žerotínové starý vodní hrad rozšířili přístavbou dvou zámekských křídel. Viz K. Höss, Fürst Johann II. von Liechtenstein und die bildende Kunst. Wien 1908, s. 248.
- 7) Prostora v mezipatře může být torzem původní věže západního křídla, která byla stržena a jejíž přízemí bylo zaklenuto jedním polem ohřebínkované křížové klenby po přístavbě jižního křídla zámku a s ním spojené vnitřní schodišťové věže.
- 8) Viz J. Krčálová, Renesanční architektura v Čechách a na Moravě. In: Dějiny českého výtvarného umění II/1. Praha 1989, s. 20.
- 9) ZDB II, s. 251, č. 39 z 23. září 1534. Žerotínové snad hrad drželi již dříve zástavou, nejméně od roku 1527. Alespoň tak soudí L. Hosák. In: B. Dostál a kol., Břeclav. Dějiny města. Brno 1968, s. 70.
- 10) Tamtéž, s. 71.
- 11) ZDO III, s. 111-113, č. 148; s. 143-146, č. 207.
- 12) Viz B. Dostál a kol., Břeclav. Dějiny města. Brno 1968, s. 74.
- 13) Tamtéž, s. 78.
- 14) Tamtéž, s. 80. Archiv Ladislava Veleny byl při dobytí Břeclavi rozchvácen a zničen. Rovněž archiv Bartoloměje ze Žerotína, Ladislava syna, kterým břeclavská žerotínská větev vymírá, propadl až na zlomky zkáze. Viz A. Haas, Český zemský archiv IV., 2. Archiv Žerotínsko-vrbenský. Praha 1948, s. 16 a F. Hrubý, Ladislav Velen ze Žerotína. Praha 1930, s. 90.
- 15) ZDB III, s. 520-523, č. 21.
- 16) ZDB III, s. 679-681, č. 13.
- 17) ZDB III, s. 681-682, č. 14.
- 18) Protokol první lánové vizitace se nezachoval. Viz. B. Dostál a kol., Břeclav. Dějiny města. Brno 1968, s. 87 a 90.
- 19) J. Falke, Geschichte des fürstlichen Hauses Liechtenstein. Bd. II. Wien 1868, s. 352 a M. Zemek, L. Nechvátal, Vývoj břeclavského zámku, Jižní Morava 16, 1980, s. 101; B. Dostál a kol., Břeclav. Dějiny města. Brno 1968, s. 140.
- 20) MZA Brno, fond F 115, Lichtenštejnský stavební úřad Lednice (1752 až 1945), kart. 75. Obdobné stavební záležitosti obsahuje i fond F 43.
- 21) Zámekské objekty byly pak částečně využívány správou státních lesů v Hodoníně, pobočka Břeclav, která zde zřídila byty pro své zaměstnance. Výnosem ministerstva zemědělství ze dne 15. června 1948 získal zámek od Fondu národní obnovy do vlastnictví MěNV Břeclav.
- 22) Okresní archiv Mikulov, Zápisy o schůzích Rady MěNV Břeclav, 1949.
- 23) Tyto práce, určené pro základní odbornou školu a úřadovny SNB byly ukončeny na počátku roku 1949. Upraveno bylo i okolí zámku.
- 24) Nový spisový archiv PÚ v Brně (složka Břeclav - zámek).
- 25) Datování věže podle L. Nechvátala (srov. M. Zemek, L. Nechvátal, Břeclav - zámek. Stavebně historický průzkum. Strojopis. Brno 1978, s. 15) „kolem roku 1600“ je nepřesvědčivé. Věž byla přistavěna patrně až v druhé polovině 17. století. Je už zachycena na poměrně přesném plánu zámku, nalezeném ve sbírce gen. F. F. von Nicolaie ve Württemberské knihovně ve Stuttgartu a datovaném H. Lorezem do let 1705-1720. Srov. H. Lorenz, Plumenau-Austerlitz-Seelowitz. Unbekannte Darstellungen mährischer Schlossbauten aus dem frühen 18. Jahrhundert, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, F 34-36, 1990-1992, s. 105-115. Za poskytnutí kopie plánu děkujeme prof. Z. Kudělkovi, CSc.
- 26) O její existenci svědčí jizvy na lici valené klenby i na lici nároží věže v m. č. Z114.
- 27) Tyto prostory sloužily jako stáje a ve 20. století byly vytápěny, jak o tom svědčí vložkový kourůvod v obvodové zdi.
- 28) L. Nechvátal řadí tuto etapu k roku 1810. Viz M. Zemek, L. Nechvátal, Břeclav - zámek. Stavebně historický průzkum. Strojopis. Brno 1978, s. 15. Úpravy proběhly jistě před rokem 1820, kdy vznikl po-

- hled na již upravený zámek od Ferdinanda Runka, datovaný k tomuto roku nejnověji Z. Novákem. Viz Z. Novák, Lednicko-valtický areál jako významný doklad krajinářské tvorby ve střední Evropě, Zprávy památkové péče 53, 1993, s. 1-7.
- 29) Úpravy z 2. čtvrtiny 19. století jsou doloženy souborem plánů architekta J. Poppelaka, uloženými v MZA Brno, fond F 115. Jeden z plánů (inv. č. 275) je datován do roku 1839. Na další úpravy před a kolem roku 1880 odkazují některé další datované plány z tohoto fondu a také letopočet 1880, vyrytý do fasády západního křídla společně se jménem Jakub Oslzlý z Bílovic.
 - 30) V místnosti byla dodatečně vystavěna kachlová kamna.
 - 31) Průchody v průčelním traktu, upravované většinou v 19. století, jsou umístěny přibližně na společné ose.
 - 32) Některé stropy v průčelním traktu s fabionovými římsami mají obdélná štuková zrcadla.
 - 33) V prosinci 1973 byla brána stržena pracovníky Pozemních staveb Brno. Viz Nový spisový archiv PÚ v Brně.
 - 34) Výsledkem činnosti tohoto zednického mistra z Velkých Bílovic je snad také další úsek hradby se střelnými a polozbořenou branou při jižním křídle zámku. První vrstva omítky na cihlovém zdivu této hradby je barvou líčky a strukturou totožná s úsekem omítky na západním křídle, do něhož je jeho jméno vyryto.
 - 35) Svědčí o tom spáry se zataženou omítkou v parapetu oken. Vyšší okna jsou patrná na obrazení zámku od F. Runka z roku 1820 a zazděné záklenky lze rozeznat i na starších fotografiích.
 - 36) Snížení parapetů oken bylo umožněno původní výškou podlahy. Právě tato část byla přepatrována.
 - 37) Vzhledem k úvodním úvahám nelze zcela vyloučit možnost spojení křídla zámku s tehdy ještě existujícím patrem věže hradu.
 - 38) Spojení věže se starším křídlem, které uvádí L. Nechvátal, je zcela mylné. Věž je k tomuto křídlu naopak přizděna a vznikla současně s jižním křídlem zámku, jak o tom svědčí spáry v přízemí i v patře staršího křídla.
 - 39) Tento vstup se nachází v již zazděné části arkády. V zazdívkce arkády byl nahrazen oknem, ale rozměry původního otvoru jsou patrné ze spár se zataženou omítkou. Další vstup do jednotraktu, situovaný o několik metrů dál směrem k jižní věži, vznikl zřejmě až po roce 1720.
 - 40) Vznik věže klade L. Nechvátal na přelom 17. a 18. století. Věž je již zakreslena na plánu zámku, datovaném do prvních dvou desetiletí 18. století (viz. pozn. č. 25).
 - 41) Podle struktury cihlového zdiva uvnitř věže nebyla věž později opletnována, jak soudil L. Nechvátal, a její kónický tvar je původní.
 - 42) Do zdiva nárožní věže byl na straně diagonálního traktu zazděn trám a železně táhlo, zpevňující základnu věže. K tomuto opatření asi došlo při přístavbě diagonálního křídla.
 - 43) Z podesty schodiště vnitřní schodišťové věže byl směrem do prostoru pod tímto vyklenutým pasem prorazen při stavebním průzkumu nalezený průchod, který snad ústil na předpokládanou dřevěnou pavlač pod obloukem. Místnost J215 v úrovni 1. patra vznikla až po přístavbě diagonálního traktu a po zaklenutí přibližně trojúhelné prostory J120 při vnitřní schodišťové věži. Úsek příčně orientované valené klenby v m. č. J215 v 1. patře představuje původně volný vynášecí půlkruhový pas. Místnost vznikla po vyzdění průčelní zdi uzavírající čelní oblouk tohoto pasu.
 - 44) Dnešní situace je výsledkem úprav z 19. století. Prostor zaklenutá valenou klenbičkou s dvojicí protilehlých lunet byla ve 20. století upravena jako sociální zařízení.
 - 45) Před vznikem věže bylo patro arkády přístupné pouze vnitřní schodišťovou věží.
 - 46) K tomu srov. také plán z 2. poloviny 19. století v MZA Brno, fond F 115, inv. č. 211.
 - 47) Diagonální křídlo není na plánu z 18. století zakresleno.
 - 48) Datování J. Krčálové (viz pozn. č. 8) se opírá zejména o cibulovité tvary dřívků sloupků arkády v 1. patře a o gotizující pojetí krakorců arkády přízemí, na které poukázala již E. Šamánková (srov. E. Šamánková, Architektura české renesance. Praha 1961, s. 91), která však setrvala v datování první renesanční fáze do 70. let 16. století, jak je naznačil již A. Prokop. Srov. A. Prokop, Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung, Bd. III. Wien 1904, s. 795-796.
 - 49) Srov. M. Zemek, L. Nechvátal, Vývoj břeclavského zámku, Jižní Morava 16, 1980, s. 102. K tomu srov. nejnověji G. Wilhelm, Joseph Hardtmuth 1758-1816. Architekt und Erfinder, Wien-Köln 1990.
 - 50) Viz G. Wilhelm, Die Fürsten von Liechtenstein und ihre Beziehungen zu Kunst und Wissenschaft. Sonderdruck aus dem Jahrbuch der Liechtensteinischen Kunstgesellschaft 1976. Schaan 1975, s. 158 a B. Samek, Umělecké památky Moravy a Slezska, 1. svazek, A/I. Praha 1994, s. 282.
 - 51) Zde působil i autor plánů k dílčím úpravám zámku Joseph Poppelak (1780-1859), který byl od 1. 1. 1810 do 3. 3. 1859 okresním architektem Lichtenštejnů právě i pro panství Břeclav. Srov. G. Wilhelm, Joseph Hardtmuth 1758-1816. Architekt und Erfinder, Wien-Köln 1990 s. 109, pozn. 2. Výraznější podíl J. Poppelaka na přestavbě zámku se nepodařilo prokázat.

BAUENTWICKLUNG DES SCHLOSSES VON BŘECLAV

Das Schloss in Břeclav befindet sich in dem nordwestlichen Stadtteil bei der Wasserzuführung der Mühle zwischen den blinden Flussarmen der Dyje. Die Disposition in Form des Buchstaben „L“ bilden zwei Flügel. Zum südwestflügel Dispositionsscheitel liegt von der Aussenseite ein Diagonalfügel an. Die Hauptflügel der Disposition verbindet ein Innentreppeenturm. Das Schloss wurde auf Ausschüttungen erbaut, den Jungburghorizont der Burg von Břetislav und den jüngeren Bau der Königin Konstanze überdeckend. Von den mittelalterlichen Bauten blieb ein Bruchstück eines Wohnzylinderturmes auf dem Hofraum des Schlosses erhalten. An die mittelalterliche Bebauung schloss auch der Westflügel des Renaissanceschlosses erbaut von Žerotíns im Laufe des 16. Jahrhunderts an. Vom Jahre 1638 war der Grossgrund im Besitz der Lichtenštejns. In den ersten zwanziger Jahren des 19. Jahrhunderts wurde das Schloss neugotisch zugerichtet nach den Plänen aus der Baukanzlei der Lichtenštejns.

ABBILDUNGEN

- 1: Grundrisschema des Schlosses (nach August Prokop).
- 2: Schlossplan aus der württembergischen Bibliothek in Stuttgart.
- 3: Schloss von Břeclav, Nord-, Ost-, West- und Südansicht (Gezeichnet von INTERPROJEKT Praha, 1978).
- 4: Grundriss des Erdgeschosses, des 1. Stockes, des Zwischenstockes und des 2. Stockes des Schlosswestflügels. Mauerwerkbezeichnung: schräg gekreuzt - 1. Renaissancephase (40. Jahre des 16. Jahrhunderts); senkrecht gekreuzt - 2. Renaissancephase (2. Hälfte des 16. Jahrhunderts); schraffiert - 1. Barockphase (2. Hälfte des 17. Jahrhunderts); schraffiert gestrichelt - 2. Barockphase (2. Viertel des 18. Jahrhunderts); schraffiert mit einer Doppellinie - 1. Phase der neugotischen Zurichtungen (1800-1820); punktiert - 2. Phase der neugotischen Zurichtungen (2. Hälfte des 19. Jahrhunderts); weiss - 20. Jahrhundert.
- 5: Grundriss des Erdgeschosses, des 1. und des 2. Stockes des Schlosssüdflügels. Mauerwerkbezeichnung: schräg gekreuzt - 1. Renaissancephase (40. Jahre des 16. Jahrhunderts); senkrecht gekreuzt - 2. Renaissancephase (2. Hälfte des 16. Jahrhunderts); schraffiert - 1. Barockphase (2. Hälfte des 17. Jahrhunderts); schraffiert gestrichelt - 2. Barockphase (2. Viertel des 18. Jahrhunderts); schraffiert mit einer Doppellinie - 1. Phase der neugotischen Zurichtungen (1800-1820); punktiert - 2. Phase der neugotischen Zurichtungen (2. Hälfte des 19. Jahrhunderts); weiss - 20. Jahrhundert.